

Кульчицька Анна Валеріївна

кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та соціальної психології
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Мудрик Алла Богданівна

кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та соціальної психології
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Федотова Тетяна Володимирівна

кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та соціальної психології
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У Національній доктрині розвитку освіти України проголошено завдання формування самостійної та самодостатньої особистості, здатної до професійного розвитку, активної адаптації на сучасному ринку праці та творчої самореалізації. Ці завдання пов'язані з новими вимогами суспільства до реформування української освіти та здійснюються на засадах гуманізації, що актуалізує проблеми особистісного і професійного самовизначення.

Професійне самовизначення – важливий етап життєвого самовизначення особистості. Дослідження професійного самовизначення особистості мають велике значення як в контексті вивчення ключової проблеми психології – становлення особистості в цілому, так і як важливого етапу професійного становлення особистості. Ці дослідження відповідають запиту суспільства на підготовку кваліфікованих спеціалістів, бо саме невирішеність проблеми професійного самовизначення, пролонгованість цього процесу призводять до незадоволеності обраною професією, невідповідності обраному профілю діяльності, і, як результат, до серйозних проблем в соціальній, виробничій сфері.

Теоретичні аспекти проблеми самовизначення аналізуються в працях Б. Анан'єва, Л. Божович, С. Рубінштейна, Є. Клімова, М. Пряжникова та ін. Розробка питання дає можливість визначити загальні положення управління цим процесом (Є. Голомшток, Є. Клімов, М. Пряжников, С. Чистякова, П. Шавір). В сучасній психології теорія професійного самовизначення є досить розробленою – розглядаються його типи (М. Пряжников), моделі та рівні (Є. Клімов), компоненти (П. Шавір) та механізми (Н. Самоукіна, С. Неверкович) [5; 7; 9 та ін.].

Проведений теоретико-методологічний аналіз дає підстави стверджувати, що самовизначення – це відносно самостійний етап соціалізації, сутність якого полягає у формуванні в індивіда усвідомлення мети і сенсу життя, готовності до самостійної життєдіяльності на основі співвіднесення своїх бажань, наявних якостей, можливостей і вимог, поставлених до нього з боку оточуючих і суспільства; інтегральна властивість особистості, що сприяє усвідомленому і самостійному здійсненню стратегії вибору і виражається в моральній, психофізичній і практичній готовності до формування і реалізації професійного наміру і прагнення; одна з форм активності особистості, за якої вона виступає суб'єктом власної життєдіяльності; частина життєвого шляху людини, важлива

ланка у безперервному ланцюгу актів її самореалізації та самоактуалізації; важлива характеристика соціально-психологічної зрілості особистості [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9 та ін.].

Професійне самовизначення не зводиться до одномоментного акту вибору професії і не закінчується завершенням професійної підготовки за обраною спеціальністю, воно триває протягом усього професійного життя [3; 4].

Успіх професійного самовизначення залежить від власної активності суб'єкта, від його життєвої позиції, що дозволяє молодій людині цілеспрямовано, усвідомлено, активно, докладаючи вольових зусиль, здійснювати вибір професійної діяльності та підготовку до неї [2; 5; 6 та ін.].

Професійне самовизначення відображається в ієрархічній структурі мотиваційної сфери особистості, а також виявляється в її цілеспрямованих вчинках і поведінці, переживається на емоційному рівні у формі інтересу, бажання, захоплення, покликання, відчуття перспективи тощо [5; 6 та ін.].

З метою вивчення психологічних особливостей самовизначення старшокласників ми використовували методи опитування (анкетування та бесіда – анкета «Особливості самоактуалізації сучасної молоді», бесіда-опитування «Особливості професійного самовизначення старшокласників») та тестування (комплекс психодіагностичних методик: «Коротка шкала виміру самоактуалізації», методика виявлення ціннісних орієнтацій (М. Рокич), методика ОПП (Особистісна професійна перспектива).

У дослідженні взяли участь 48 осіб 16-17 років, які навчаються в 11 класах. Дослідження було проведено на базі КЗ «ЗОШ I-III ступенів №13 Луцької міської ради».

Аналіз результатів анкетування засвідчив, що в юнацькому віці самореалізація є важливою, основним мотивом її є бажання досягти успіху, перешкодою є страх невдачі, найперше досліджувані вбачають свою самореалізацію в професійній діяльності. Старшокласники вважають, що на прагнення молоді людини реалізуватися впливають самооцінка, внутрішня потреба, а також стимуляція інших людей і бажання досягти більшого. Обираючи професію, молодь із даної вибірки віддає перевагу саме тому, що їм є цікавим і тому, що вони люблять робити. Для більшості досліджуваних майбутня професія повинна давати можливість розвинути себе, досягнути успіху у житті. Емпірично з'ясовано, що 55,5% вибірки мають вище середнього рівень самоактуалізації.

Результати, отримані у ході проведення бесіди свідчать про наявність певних труднощів у професійну самовизначенні старшокласників. Сенс обраних професій старшокласники вбачають не в самій праці або професії, а як би поза ними, зокрема, в престижі або в заробітку. Значна частина старшокласників хотіли б наслідувати приклад родичів, друзів. Старшокласники недостатньо поінформовані у своєму виборі професії.

Система ціннісних орієнтацій визначає змістовну сторону спрямованості особистості і становить ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції. Проаналізуємо результати, отримані згідно методики виявлення ціннісних орієнтацій (М. Рокич). У результаті узагальнення по термінальним цінностям можна виділити п'ять, що займають провідні позиції. Перша п'ятірка

відображає як сферу духовних переживань, так і соціальні стосунки та фізичне самопочуття: любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною); активне діяльне життя (повнота та емоційна насиченість життя); наявність хороших і вірних друзів; здоров'я (фізичне і психічне); впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів). Такі цінності як творчість і краса природи і мистецтва старшокласники не вважають значущими.

Інструментальні цінності можна описати як способи для досягнення термінальних, як шляху, які використовує особистість для досягнення поставлених цілей, риси свого характеру, формування яких веде до досягнення успіху і самореалізації. Найвищі позиції інструментальних цінностей – тверда воля (уміння наполягти на своєму, не відступати перед труднощами); незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче); освіченість (широта знань, висока загальна культура); чесність (правдивість, щирість); відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати своє слово).

Окрім зазначених методик, ми використовували методику ОПП (особистісна професійна перспектива). Ця схема є спробою конкретизувати поняття «Професійне самовизначення», перейти від загальних міркувань до такого варіанту, який можна було б використовувати і в практичній роботі, і при розробці нових методів профорієнтації. В основі схеми ОПП покладена схема, запропонована Є. Клімовим, однак істотно доповнена ціннісний-смісловими компонентами.

Аналіз результатів дослідження за методикою ОПП засвідчує недостатнє усвідомлення ціннісно-моральної основи самовизначення, досліджувані не до кінця усвідомлюють цінність чесною праці. Проте, на достатньому рівні розвитку знаходиться розуміння необхідності здобуття професійної освіти. Досить добре орієнтуються досліджувані в соціально-економічній ситуації в країні, та здатні робити власні прогнози стосовно її зміни. На середньому рівні розвитку знаходиться макроінформаційна основа самовизначення старшокласників, тобто знання особистістю світу професійної праці. Досліджувані здатні виділяти далекі професійні цілі. Виділення найближчої професійної мети та найближчих цілей (як етапів і шляхів до далекої мети) розуміється старшокласниками як вступ до навчального закладу з метою здобуття освіти. Однак, недостатніми є вміння конкретизувати шляхи досягнення своєї мрії, передбачати можливі перешкоди на цьому шляху, та варіанти їх подолання (мікроінформаційна основа вибору). Також, слід зазначити, що старшокласники недостатньо розуміють і визначають для себе систему резервних варіантів вибору на випадок невдачі на основному шляху. Однак, досліджувані загалом мають уявлення про сенс своєї майбутньої професійної праці. Проте, на сьогоднішній день старшокласники нічого, окрім навчання у школі, не роблять для реалізації своїх планів (початок практичної реалізації своїх професійних задумів відсутній).

Отже, проведене емпіричне дослідження дало змогу виявити та описати психологічні особливості професійного самовизначення старшокласників. Однак, воно не розкриває всієї глибини означеної проблеми. Тому перспективи подальших досліджень вбачаємо у можливості удосконалення теоретико-

методологічних конструктів вивчення професійного самовизначення особистості та прикладних аспектів процесу професіоналізації особистості.

Джерела та література

1. Гинзбург М. Р. Психологическое содержание личностного самоопределения / М. Р. Гинзбург // Вопросы психологии. – 1994. – р – №3. – С. 25 – 36.
2. Головаха Е. И. Жизненная перспектива и ценностные ориентации личности / Е. И. Головаха // Психология личности в трудах отечественных психологов. – СПб : Питер, 2000. – С. 257-270.
3. Зеер Э. Ф. Психология профессий : учеб. пособ. для студ. вузов / Э. Ф. Зеер. – 2-е изд., перераб., доп. – М. : Академ. проект ; Екатеринбург : Деловая кн., 2003. – 336 с.
4. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения. / Е. А. Климов – Ростов-на-Дону, 1996. – 246 с.
5. Крягжде С. П. Психологія формування професійних інтересів./ С. П. Крягжде – Вільнюс, 1981. – 195 с.
6. Павлютенков О. М. Формування мотивів вибору професії / О. М. Павлютенков. – Київ, 2000. – 143 с.
7. Пряжников Н.С. Профессиональное и личностное самоопределение./ Н. С. Пряжников – М. : Институт практической психологии, 1996. – 256 с.
8. Сафин В. Ф., Ников Г. П. Психологический аспект самоопределения / В. Ф. Сафин, Г. П. Ников // Психологический журнал. – 1984. – №4. – С. 65 – 74.
9. Шавир П. А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности. – М. : Педагогика, 1981. – 96 с.